

Education and Pedagogy in the Letters of Saint Jerome

The goal of our study is to present and analyse the programme of Christian education conceived by Saint Jerome for two of his disciples, Paula and Pacatula. More precisely, our approach aims to highlight the content of intellectual education, its factors, as well as the pedagogical methods employed by Saint Jerome to teach his two disciples. The education used by Jerome for little Paula is of a dominant ascetic type. He is talking to a future nun. In essence, the education of Paula and Pacatula is based on the study of the Holy Scripture and of the works of some of the Church Fathers. The study of the Scripture must be associated with that of the Book of Psalms, personal reading (*lectio*) and prayer (*oratio*). Jerome leaves literature and the profane arts out of little Paula's education. The programme of elementary teaching conceived by Jerome for his disciple Paula is generally in agreement with the principles of the Greek and especially Roman pedagogy. Paula's education must go from the basics to what is more complex, from the element to the composite. It is imperative that Paula learn to read first the letters, then the syllables, isolated words, sentences; only then can she move to continuous texts. Jerome uses a less brutal pedagogy, associating the learning of the letters with a simple game; the programme of study must be adapted, from the point of view of quantity and content, to Paula's very young age so that she might not grow to hate learning.

Keywords: *Christian education; Christian pedagogy; the Holy Scripture; the Book of Psalms; letters; Saint Jerome*

Printre Părinții Bisericii care au trăit în *veacul de aur al patristicii* se numără și Fericitul Ieronim (347-420 d. Hr.), pe numele său latin *Eusebius Hieronymus*. Născut la Stridon, la granița dintre provinciile romane Pannonia și Dalmația, Ieronim a plecat să studieze la Roma, la școala faimosului *grammaticus* Aelius Donatus. După finalizarea studiilor literare, el a petrecut o perioadă de timp în deșertul Siriei (din 373 până în 376/377), ducând o viață de sihastru. Stridonianul a plecat din pustiu pentru a răspunde chemării Bisericii; s-a întors la Antiohia unde a fost hirotonit preot de către episcopul Paulin de Antiohia (379). Următorii trei ani, între 379 și 382, îi va petrece la Constantinopol în aleasa companie a lui Grigorie de Nazians.

În anul 382, Fericitul Ieronim a revenit la Roma, unde, în calitate de secretar al papei Damasus, se va afirma ca una dintre cele mai mari personalități teologice ale epocii sale. Acum el a câștigat respectul și considerația mai multor femei din înalta societate romană, care au îmbrățișat creștinismul și urmau cu râvnă modul de viață ascetic promovat pe atunci de noua religie. În ansamblul corespondenței ieronimiene, o pondere însemnată o reprezintă epistolele adresate acestor matroane romane: Marcella, Paula, Blesilla, Eustochium, Albina, Asella, Fabiola, Principia, Lea, Furia. Pentru acestea, Ieronim era un prieten și totodată un îndrumător spiritual. În timpul celor trei ani petrecuți la Roma (382-385), ilustrul Părinte a frecventat cu asiduitate reuniunile organizate de către aceste aristocrate în palatul Marcellei situat pe colina Aventin. În cadrul acestor întâlniri, el le recomanda discipolelor sale practicarea desăvârșirii creștine a căror componente esențiale erau asceza și fecioria. Nu lipseau de la aceste întâlniri discuțiile savante și practicarea exegezei biblice. De multe ori la solicitarea discipolelor și colaboratoarelor sale pasionate de studii biblice, Fericitul Ieronim era nevoit să interpreteze anumite pasaje din Sfânta Scriptură, apelând în numeroase cazuri la comentariile savante ale lui Origen. Așadar discuțiile care se purtau aici erau de o înaltă ținută teologică oferindu-i posibilitatea lui Ieronim să-și etaleze erudiția sa în materie de studii biblice (Steinmann 1985: 133-136; Labriolle 1924: 465-466; Negrescu 2004: 151-152; Coman 1999: 158-159; Turcan 1968: 262).

La solicitarea distinselor sale discipole, prin anii 400-402, Fericitul Ieronim va schița un program de educație de inspirație strict creștină destinat micuței Paula, fiica Laetei și nepoată a

îndrăgitei sale prietene și discipole Paula (Hieronymus, *Epistolae: Ad Laetam*¹, *de institutione filiae*, CVII, 3, 1); aceasta din urmă l-a însoțit pe maestrul său la Bethleem, împreună cu fiica ei Eustochium și chiar i-a oferit mijloace materiale cu care Ieronim a construit o mănăstire care urma să-i slujească drept loc de refugiu și de studiu (Moreschini, Norelli 2004: 325). Prin 413, Ieronim va redacta un program de educație similar pentru o altă fetiță, pe nume Pacatula (Hieronymus, *Epistolae: Ad Pacatulam*, CXXVIII). Studiul nostru vizează prezentarea și analiza *programului de educație creștină* conceput de către Ieronim. Mai precis, demersul nostru urmărește să evidențieze conținutul educației intelectuale, factorii educației, precum și metodele pedagogice preconizate de către Fericitul Ieronim în vederea instruirii celor două discipole ale sale.

Cele două fetițe, Paula și Pacatula urmau să îmbrace haina monahală, fiind consacrate de către părinții lor încă de la naștere să-i slujească lui Hristos:

„Aveam de gând ca, răspunzând la rugămințile sfintei Marcella² și ale tale, să mă adresez mamei³, adică ție, și să te învăț cum va trebui s-o educi pe micuța noastră Paula, care mai înainte de a se naște, i-a fost consacrată lui Hristos⁴ și pe care ai zămislit-o prin rugăciuni mai înainte de a o primi în pântece”⁵.

Plecând de la premisa că „nu există nimic mai de preț în fața lui Dumnezeu decât a-i educa bine pe copii”⁶, Ieronim o sfătuiește pe Laeta să-i ofere fiicei sale o *educație creștină* încă din cea mai fragedă copilărie. Eruditul Părinte formulează câteva recomandări cu privire la modul cum Paula trebuie să deprindă scrisul și cititul. El admite, deși nu o afirmă direct, că este imposibil să abordezi studiile biblice fără să ai o solidă educație elementară; așadar se cuvine ca Paula să învețe în primul rând să scrie și să citească⁷. Citirea, scrierea și noțiunile elementare de aritmetică alcătuiau programul de învățământ foarte limitat al școlii primare antice, începând din epoca elenistică și până în epoca romană (Marrou 1997: vol. I, 240-241; vol. II, 68). Creștinismul n-a dorit să schimbe școala primară romană, acceptându-i programul de învățământ și metodele pedagogice (Riché 2001: 16).

Mai întâi Paula urma să-și însușească alfabetul latin. Ea trebuia să învețe în ordine literele de la A la X, însă nu cu valoarea lor fonetică ci numindu-le cu numele lor. Pentru a ușura efortul de învățare al alfabetului, Ieronim recomandă ca procesul de învățare să se desfășoare asemenea unui joc. Trebuie să-i fie oferite Paulei, ca obiecte de joacă, litere de fildeș și de merișor. Astfel ea va asimila mai ușor și mai repede alfabetul, având sub ochi și formele literelor: „Să aibă litere

¹ Laeta, destinatară epistolei Fericitului Ieronim, era nora Paulei; aceasta din urmă era una dintre matroanele romane cu care ilustrul Părinte a întreținut o bogată corespondență (Moreschini, Norelli 2004: 325; Turcan 1968: 263).

² Marcella este una dintre discipolele Fericitului Ieronim. În palatul Marcellae de la Roma, situat pe colina Aventin, se desfășurau întrunirile matroanelor romane care au îmbrățișat creștinismul și urmau cu râvnă modul de viață ascetic promovat pe atunci de noua religie. Aceste femei cultivate erau interesate de practicarea ascezei și de exegeza biblică.

³ Laeta era fiica Paulei, de departe cea mai îndrăgită discipolă a lui Ieronim. La solicitarea Laetei Ieronim alcătuiește un program de educație creștină pentru fiica ei care poartă numele bunicii, adică Paula.

⁴ Micuța Paula urma să devină monahie. Practica de a-i încredința pe copii slujirii lui Dumnezeu încă înainte de nașterea lor s-a menținut în Occident până la sfârșitul secolului al XII-lea. Această practică era inspirată de exemplele din *Sfânta Scriptură* (vezi în acest sens relatările despre Samuel și Sfântul Ioan Botezătorul), Jérôme 1955: 211.

⁵ Hieronymus, *Epistolae: Ad Laetam*, CVII, 3, 1: „Propositum enim mihi erat, sanctae Marcellae, et tuis precibus invitato ad matrem, id est, ad te sermonem dirigere, et docere quomodo instruere Paululam nostram debeas, quae prius Christo consecrata est quam genita, quam ante votis quam utero suscepisti”.

⁶ Idem, *Epistolae*, 79, 7: „Non est parvi apud Deum bene filios educare”, *apud* Turcan 1968: 265-266.

⁷ Idem, *Epistolae: Ad Laetam*, CVII, 4, 28-30: „... nec, puto, erubescit vir doctus id facere uel in propinqua, uel in nobili virgine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse librariorum utilitate initia ei traderet litterarum”, („...un bărbat învățat, cred eu, nu se rușinează să facă pentru o tânără fată, fie că este ruda sa sau dintr-o familie bună, ceea ce Aristotel a făcut pentru fiul lui Filip, și anume, asumându-și rolul unui umil dascăl de școală primară, s-o învețe el însuși primele litere”).

de merișor sau de fildes cărora să li se spună pe nume. Să se joace cu ele astfel încât jocul să-i fie spre învățatură”¹. În opinia lui Ieronim, în procesul de învățare nu trebuie să primeze doar memorarea, ci logica și observația. Ordinea alfabetică a pronunțării literelor să fie adesea schimbată, recurgându-se la variate combinații între acestea:

„Și să nu se limiteze să rețină literele doar în ordine alfabetică, astfel încât amintirea numelor lor să devină un cântec, ci să le schimbe adesea ordinea și cele de la sfârșit să se amestece cu cele de la mijlocul alfabetului, iar primele să se combine cu cele de la mijloc ca să le recunoască pe acestea nu doar după auz, ci și văzându-le”².

După ce și-a însușit literele alfabetului, Paula va trebui să formeze silabe cu acestea. De-abia după ce a fost epuizat studiul silabelor se putea trece la studiul cuvintelor și la formarea de scurte propoziții³. Ieronim recomandă ca seriile de cuvinte pe care Paula va învăța să le citească să fie selectate din genealogiile lui Hristos care se găsesc în evangheliile lui Matei și Luca:

„Înseși numele cu care ea se va obișnui puțin câte puțin să formeze expresii să nu fie alese la întâmplare, ci bine stabilite și adunate dinadins, de bună seamă cele ale Profeților și ale Apostolilor, și tot șirul Patriarhilor începând cu Adam să se succedă precum la Matei și Luca⁴, ca ea, în timp ce se ocupă cu altceva, să-și antreneze memoria pentru viitor”⁵.

O astfel de metodă a fost practică și de pedagogia monastică după cum o demonstrează o serie de *ostraka* descoperite în Egipt, datând din secolele VII-VIII; pe aceste *ostraka* sunt gravate liste de nume în care figurează termeni creștini. La Fayoum s-a descoperit un mic caiet de școlar datând din secolele IV-V care conține, între alte exerciții de scriere, versete din *Psalmi* 32 și 33 (Marrou 1997, vol. II: 154).

După citirea silabelor și a cuvintelor izolate, elevii începeau să lectureze textele continue. În mod obligatoriu, Paula trebuie să citească *Sfânta Scriptură*, urmând o anumită ordine:

„Să învețe întâi *Psaltirea*; prin psalmi să se lase abătută de la cântece și *Proverbele lui Solomon* s-o instruiască pentru viață. În *Eclesiast* să se obișnuiască să calce în picioare cele lumești. În *cartea lui Iov* să urmeze pildele de curaj și de răbdare. Apoi să treacă la *Evangheliile*, pe care nu le va mai lăsa niciodată din mâini. Să soarbă *Faptele Apostolilor* și *Epistolele* cu toată bunăvoința inimii. Și după ce și-a împodobit cămara sufletului său cu aceste bogății, să-și întipărească în minte *Profeții* și *Heptateuchul*, apoi cărțile *Regilor* și ale *Cronicilor*, cărțile lui *Ezdra* și ale *Estherei*, ca în cele din urmă să învețe fără primejdie *Cântarea Cântărilor*”⁶.

¹ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4, 1-2: „Fiant ei litterae uel buxae, uel eburneae, et suis nominibus appellentur. Ludat in eis, ut et lusus eius eruditio sit”.

² *Ibidem*, CVII, 4, 3-7: „Et non solum ordinem teneat litterarum, ut memoria nominum in canticum transeat, sed ipse inter se crebro ordo turbetur, et mediis ultima, primis media misceantur, ut eas non sonu tantum sed et visu noverit”.

³ În scrisoarea adresată Pacatulei, Fericitul Ieronim trasează aceleași etape ale învățării scrisului și cititului: „Deocamdată, să știe doar literele alfabetului, să lege silabele, să învețe nume și să le asocieze verbe”, („Interim, modo litterularum elementa cognoscat iungat syllabas, discat nomina, verba consociet”).

⁴ Cf. Matei, 1, 1-17; Luca, 3, 23-38; Ieronim îi recomandă Paulei să învețe să citească și să scrie pe material biblic.

⁵ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam* CVII, 4, 20-25: „Ipsa nomina, per quae consuescet paulatim uerba contexere, non sint fortuita, sed certa et coacervata de industria, Prophetarum uidelicet atque Apostolorum, et omnis ab Adam patriarcharum series de Matheo Lucaque descendat, ut dum aliud agit, futurae memoriae praeparetur”; cf. Hieronymus, *Epistulae: Ad Pacatulam*, CXXVIII, 1, 23-26.

⁶ *Ibidem*, CVII, 12, 15-25: „Discat primum psalterium, his se canticis avocet, et in Prouerbiis Salomonis erudiatur ad uitam. In Ecclesiaste consuescat calcare quae mundi sunt. In Iob uirtutis et patientiae exempla sectetur. Ad Evangelia transeat, nunquam ea positura de manibus. Apostolorum Acta et Epistolas tota cordis imbibat voluntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus locupletaverit, mandet memoriae Prophetas, Heptateuchum, et Regum et Paralipomenon libros, Esdraeque et Esther volumina, ut ultimum sine periculo discat Canticum Cantorum”. Sfântul Ieronim îi face recomandări similare Pacatulei: „... discat memoriter psalterium, et usque ad annos pubertatis, libros Salomonis Evangelia, apostolos ac prophetas sui cordis thesaurum faciat”, (Hieronymus, *Epistulae: Ad Pacatulam*, CXXVIII, 4).

Pe lângă Biblie, Ieronim îi recomandă Paulei să studieze operele câtorva Părinți ai Bisericii, ca Ciprian, Atanasie sau Ilarie: „Să aibă mereu la îndemână operele lui Ciprianus. Să străbată cu încredere scrisorile lui Atanasius și cărțile lui Hilarius”¹.

În școala primară copiii deprindeau tehnica scrierii. Învățarea scrierii se desfășura în paralel cu cea a lecturii. Ieronim recomandă două metode pentru deprinderea tehnicii scrierii. Prima metodă constă în a conduce mâna copilului, pentru a-l învăța ce *ductus* trebuie să urmeze pentru trasarea literelor. La origine, această metodă este specifică școlii grecești. A doua metodă recomandată de către Ieronim, mai modernă și probabil specifică școlii latine, facilita deprinderea rapidă a scrierii (Marrou, 1997, vol. II: 69). După ce în prealabil literele erau probabil gravate pe o tăbliță de lemn (*in tabella sculpantur*), elevul își conducea degetul sau condeiul prin șanțul literei respective, urmând adâncitura imprimată în lemn, fără a putea rătăci alături; astfel el putea deprinde foarte ușor modul de trasare a fiecărei litere: „Iar când ea va începe să țină condeiul pe tăbliță² cu mânuța tremurândă, cineva să-i îndrume cu mâna degetele ei gingașe sau literele să fie gravate pe tăbliță astfel încât, urmele lor fiind încadrate de margini, ele să fie trasate urmând aceleași urme, fără a putea rătăci alături”³.

Lectura și scrierea erau asociate cu *recitarea*. Textele studiate erau citite și trebuiau învățate pe de rost. Recitarea textelor contribuia la exersarea și îmbogățirea memoriei micilor școlari. Nici micuța Paula nu va fi scutită de efortul memorării textelor studiate. Ea era obligată să recite zilnic un număr de versete din Sfânta Scriptură: „În fiecare zi să-ți dea de seamă de Scripturile pe care le-a învățat pe de rost”⁴.

Programul de instrucție elementară conceput de Fericitul Ieronim pentru discipola sa Paula se conformează, în linii generale, principiilor pedagogiei grecești și mai ales celei romane. Etapele educației primare trasate de Ieronim sunt în esență aceleași ca pe vremea lui Quintilian. De altfel, pasajul ieronimian referitor la instrucția elementară (învățarea alfabetului și a gramaticii) este preluat aproape cuvânt cu cuvânt din *Institutio Oratoria* a lui Quintilian⁵. Instrucția Paulei trebuie să pornească de la simplu la complex, de la element la compus. Este neapărat obligatoriu ca mai întâi Paula să învețe literele, apoi să citească silabele, cuvintele izolate, frazele; de-abia după aceea ea va trece la studierea textelor continue. Paula nu poate să treacă la o etapă superioară de studiu dacă nu a epuizat dificultățile etapei precedente. Fericitul Ieronim se conformează astfel principiilor analitice ale pedagogiei romane. El păstrează metodele pedagogice ale școlii antice, aplicându-le la studiul Bibliei; totodată el substituie repertoriul mitologic al școlii antice cu nume de personaje biblice, cu versete din Sfânta Scriptură și cu texte din Părinții Bisericii.

Odată cu Ieronim pedagogia antică înregistrează un ușor progres față de perioada anterioară, constând în esență din umanizarea metodelor pedagogice, în sensul renunțării la

¹ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam* CVII, 12, 1-3: „Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii epistulas et Hilarii libros inoffenso decurrat pede”. *Sfântul Ciprian* (aprox. 200-258 p. Chr.) originar din Cartagina (în Africa) face parte din pleiada scriitorilor creștini de limbă latină. *Sfântul Atanasie cel Mare* (295-373 p. Chr.) s-a născut la Alexandria. Un loc important în cadrul scrierilor sale îl deține vasta sa corespondență. Scrisorile sale pot fi clasificate în două mari categorii: oficiale și doctrinare, constituind o sursă importantă de învățătură creștină. *Hilarius din Poitiers* (aprox. 310/315-368 p. Chr.) s-a născut la Pictavium (Poitiers) în Aquitania (provincie a Galliei).

² La Roma copiii învățau să scrie pe tăblițe acoperite cu un strat de ceară (*tabellae, cerae*); ei scriau pe acestea cu ajutorul unui condei ascuțit la vârf (*stilus*), cealaltă extremitate a sa fiind rotunjită pentru a servi la ștergere.

³ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4, 7-12: „Cum vero coeperit trementi manu stylum in cera ducere, vel alterius superposita manu teneri regantur articuli, vel in tabella sculpantur elementa, ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, et foras non queant euagari”. Această metodă de învățare a scrierii se păstrează și în tradiția iudaică; literele erau săpate pe plăcuțe de lemn și erau unse cu miere, iar copiii își conduceau degetul prin șanțul literei respective, urmând adâncitura imprimată în lemn; la această metodă face aluzie fără îndoială un verset din Psalmi, 118, 103: „Cât sânt de dulci limbii mele, cuvintele Tale, mai mult decât mierea, în gura mea!”. Este foarte probabil ca Ieronim să cunoască această metodă de învățare a scrierii din tradiția iudaică care îi era foarte familiară. De altfel, nu este exclus ca grecii să moștenească această metodă din tradiția semită.

⁴ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 9, 1: „Reddat tibi pensum cotidie scripturarum certum”.

⁵ Cf. Quintilianus, *Institutio Oratoria* I, 1, 20 și urm.; I, 1, 6-9.

pedepsele aspre, la admonestările și constrângerile de tot felul aplicate elevilor pentru a-i stimula să învețe. Pentru toți anticii și chiar pentru unii dintre Părinții Bisericii (cum este și cazul lui Ieronim sau al Fericitului Augustin), amintirea școlii este asociată cu cea a loviturilor: „*a întinde mâna spre nuia (manum ferulae subducere)* exprimă în limba latină o elegantă perifrază pentru *a studia*” (Marrou 1997, vol. II: 71).

Fericitul Ieronim preconizează o pedagogie mai puțin brutală, asimilând învățarea literelor cu un simplu joc; programul de studii trebuie adaptat ca volum și conținut la vârsta fragedă a Paulei astfel încât ea să nu capete repulsie față de învățatură: „Mai presus de toate, trebuie avut grijă ca ea să nu se dezguste de învățatură, ca nu cumva sila dobândită în pruncie să continue dincolo de anii copilăriei”¹. El se bazează pe emulație și încearcă să trezească dragostea pentru învățatură a discipolelor sale², recompensându-le cu mici daruri care sunt primite cu bucurie la această vârstă fragedă³. În opinia lui Ieronim, este foarte important ca Paula să fie educată într-un cadru colectiv, laolaltă cu alți copii de aceeași vârstă⁴. Trebuie remarcat faptul că Ieronim admite fetele, în egală măsură cu băieții, în rândul beneficiarilor de drept ai educației, ceea ce este o idee novatoare pentru pedagogia epocii sale. Altfel spus, el formulează „ideea egalității șanselor educaționale” (Stan 2002: 187.). Părinții Paulei trebuie să-și asume educația fiicei lor. Ei trebuie să fie un model pentru fetiță. Altfel spus, Ieronim formulează ideea educației prin exemplu⁵.

Educația și formația intelectuală a Fericitului Ieronim își pun în mod decisiv amprenta asupra modului cum el a perceput instruirea Paulei; aceasta din urmă trebuie să aibă cunoștințe de limba greacă la fel ca maestrul său⁶. De altfel, în secolul al IV-lea, studiul limbii grecești a persistat în mediul aristocratic roman de unde Ieronim și-a recrutat „fiicele spirituale”; însă acesta este un caz cu totul izolat în condițiile în care greaca a început să fie ignorată și uitată treptat în întregul Occident latin începând de la sfârșitul secolului I d. Hr.. Deși, în general vorbind, a pretinde cunoașterea limbii grecești de către romani, alături de limba latină, nu-și mai are rostul în secolul al IV-lea (Marrou, 1997: vol. II, 53-54)⁷, totuși această recomandare nu este exagerată în cazul discipolelor lui Ieronim, care sunt pasionate de studiul Sfintei Scripturi. Totodată, trebuie să avem în vedere faptul că discipolele lui Ieronim proveneau din familii aristocratice conservatoare prin tradiție și atașate încă de vechile valori culturale romane (a fi cult în Roma secolelor III-I î. Hr.. și chiar după aceea, însemna a cunoaște, înainte de orice, limba greacă). Pe de altă parte, unii dintre membrii acestor familii aristocratice erau legate prin relații de familie și relații economice de Orientul grec; în acest din urmă caz, învățarea limbii grecești era firească, impunându-se de la sine, mai ales când este vorba și de elitele intelectuale (Marrou, 1997a: 51-52).

¹ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4, 16-20: „Cavendum in primis, ne oderit studia, ne amaritudo eorum praecepta in infantia, ultra rudes annos transeat”

² *Ibidem*, CVII, 4, 15-18: „Nu trebuie certată dacă este mai înceată, ci talentul ei trebuie stimulat prin laude; să se bucure de reușite, iar eșecurile să o întristeze”. („Non est obiurganda, si tardior sit, sed laudibus excitandum ingenium; et uicisse se gaudeat, et victam doleat”).

³ *Ibidem*, CVII, 4, 10-15: „Să unească silabele pentru o recompensă și să fie încurajată cu mici daruri care îi pot face plăcere la acea vârstă”. („Syllabas iungat ad praemium: et quibus illa aetas delectari potest, munusculis inuitetur”); cf. Hieronymus, *Epistulae: Ad Pacatulam*, CXXVIII, 1, 26-28: „... și ca să exerseze toate acestea cu glasul ei cristalin, să i se promită drept recompensă prăjiturele dulci și tot ceea ce este plăcut la gust” („... atque ut uoce tinnula ista meditetur, proponantur ei crustula mulsa praemia, et quicquid gustu suaue est”).

⁴ *Ibidem*, CVII, 4, 15: „Să aibă și tovarășe de studiu cu care să concureze și ale căror laude să o ambiționeze”, („Habeat in discendo socias, quibus inuideat, quarum laudibus mordeatur”).

⁵ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 9, 3-4: „Mementote uos parentes uirginis, et magis eam exemplis docere posse, quam uoce”.

⁶ *Ibidem*, CVII, 9, 1: „Să învețe ritmul versurilor grecești” („Ediscat graecorum versuum numerum”); în familia Paulei, bunica micuței Paula, limba greacă era la fel de familiară ca și latina; de altfel, în momentul morții, Paula se va exprima în greacă, cf. Hieronymus, *Lettres*, 39, 1, 2 și 108, 28, 2.

⁷ În secolul al IV-lea d. Hr. era foarte firesc pentru un cetățean roman să posede înainte de toate o cultură latină; însușirea limbii și a culturii grecești nu mai reprezenta acum o necesitate.

Fericitul Ieronim schițează un portret sumar al profesorului ideal, avându-l ca model în acest sens pe Quintilian. În opinia lui Ieronim, profesorul trebuie să fie un om cu cultură bogată, cu dicție perfectă și un model de comportament: „Magister probae aetatis et uitae atque eruditionis est eligendus” (Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4). Deși începând din epoca elenistică profesiile de dascăl sau pedagog era practicate de obicei de către bărbați¹, Ieronim este de părere că educația tinerei Pacatula poate fi încredințată unei femei. Acest fapt este destul de neobișnuit, de vreme ce în epoca Antichității târzii, o dată cu recunoașterea creștinismului ca religie oficială, femeile sunt excluse din învățământul public. Sfânta Scriptură le interzice femeilor să ia cuvântul în public² și să predea în școală³ (Agusta-Boularot 2004: 324). În opinia lui Ieronim, femeia poate să se preocupe, în calitate de pedagog, de educația tinerelor fete; această *magistra et paedagoga* trebuie să se distingă prin alese calități morale:

„Să aibă o educatoare drept însoțitoare, o pedagogă supraveghetoare, care să nu cadă în patima vinului, să nu fie nici trândavă, nici guralivă, potrivit spuselor Apostolului, ci cumpătată, chibzuită, pricepută la meșteșugul lucrării lânii, care să nu vorbească decât despre acele lucruri care îndrumă un suflet de fată pe calea virtuții”⁴

Educația preconizată de către Ieronim pentru micuța Paula are un pregnant caracter ascetic. Să nu uităm că ilustrul Părinte se adresează unei viitoare monahii. De altfel, ca acest program de educație să dea roade Paula urma să fie educată în mănăstirea de la Bethleem sub supravegherea mătușii sale Eustochium⁵. Acest program nu putea fi pus în aplicare dacă micuța Paula rămânea la Roma printre laici; de aici rezultă limpede că Ieronim „facea o distincție relativ clară între educația de tip monahal și cea destinată pregătirii pentru viața laică. Astfel, el aduce în atenție *problematica educației de tip vocațional*” (Stan 2002: 187). După modelul *Regulii monahale a lui Pahomie* – întocmită prin 320-340 și tradusă în latină de însuși Ieronim în 404, pe când se afla la Bethleem – Fericitul Ieronim alcătuiește propriul său program de educație monastică pentru micuța Paula (Coman 1988, vol. III: 370). Am remarcat mai sus ce rol important juca știința de carte în cadrul programului de instruire destinat Paulei. Înainte de toate, educația unei viitoare monahii presupunea instruirea în arta cititului și a scrisului. Principala îndatorire a monahilor era de a medita zilnic la Cuvântul lui Dumnezeu transmis prin *Sfânta Scriptură*. De aceea și educația Paulei este centrată pe Sfânta Scriptură pe care ea trebuie să o învețe în întregime. În afară de aceasta, Paula trebuie să învețe *Psaltirea* pentru a urmări slujbele: „... adhuc tenera lingua psalmis dulcibus imbuatur” (Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4, 27). Psalmii reprezintă armele creștinilor împotriva vrăjmașilor și a gândurilor lumești⁶. Aceeași metodă de instruire a novicilor este practică de către pedagogia monastică în Orient. *Regula lui Pahomie* prescrie ca, novicelui care intră în mănăstire și știe să citească, să i se dea să învețe douăzeci de psalmi sau o altă parte din Scriptură. Însă dacă el nu știe să citească, va trebui neapărat să învețe cu ajutorul unui monah instruit, timp de trei ore pe zi, literele alfabetului,

¹ Încă din epoca elenistică, întreaga educație morală a copilului a fost încredințată pedagogului, fapt reflectat de către limba greacă, în care „cuvântul *paidagogos* își pierde frecvent sensul inițial de *sclav însoțitor*, pentru a primi accepțiunea modernă de *pedagog*, de *educator* în deplinul sens al cuvântului”, Marrou 1997, vol I: 230-231. Deși prezența unei femei în corpul profesoral nu era explicit interzisă de către legislația romană, femeile care practică profesia de dascăl sunt atestate foarte rar în inscripții.

² 1, *Corinteni*, 14, 34-35, 1: „Ca în toate Bisericile sfinților, femeile voastre să tacă în biserică, căci lor nu le este îngăduit să vorbească...”

³ 1, *Timotei*, 2, 12: „Nu îngăduiesc femeii nici să învețe pe altul, nici să stăpânească pe bărbat, ci să stea liniștită”.

⁴ Hieronymus, *Epistulae: Ad Pacatulam*, CXXVIII, 4, 23-27: „Sit ei magistra comes, paedagoga custos non multo vino dedita non, iuxta Apostolum, otiosa atque verbosa; sed sobria, gravis, lanifica, et ea tantum loquens, quae animum puellarem ad virtutem instituat”.

⁵ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 13, 20-25.

⁶ Caesarius, *Sermo ad monachos*, CCXXXVIII: „Fratres si frequentius psalmos nostros recurrimus cogitationibus mundanis aditum claudimus... Psalmi vero arma sunt servorum Dei qui tenet psalmos adversarium non timet”, („Fraților, dacă apelăm mai des la psalmii noștri, închidem poarta gândurilor profane... Căci psalmii sunt armele slujitorilor Domnului, cel ce are psalmi nu se teme de vrăjmaș”), *apud*, Riché, 2001: 346, nota 101.

silabele, cuvintele și substantivele. În mânăstire nu erau acceptați analfabeții. În principiu, toți novicii și călugării trebuiau să știe să citească; ei erau obligați să cunoască cel puțin *Psaltirea* și *Noul Testament* (Cuviosul Pahomie cel Mare [f.a.]: 32-33, nr. 139-140; Coman 1988, vol. III: 380). Regulile monastice din secolele următoare (secolele V-VI) vor asocia permanent studierea literelor și a psalmilor (Riché 2001: 76). Ieronim exclude din programul de educație al Paulei literatura și artele profane: „Să învețe să nu audă, nici să nu spună nimic altceva decât ceea ce are legătură cu frica de Dumnezeu. Cuvintele rușinoase să nu le priceapă, să nu știe cântece de lume, vorba să-i fie îmbibată din copilărie cu dulceața psalmilor¹; dansul și muzica nu își au locul în educația Paulei: „să nu salte din picioare [...]; să fie surdă la auzul instrumentelor: să nu știe la ce sunt bune flautul, lira și chitara”².

A învăța pe dinafară *Psaltirea* nu era suficient. Paula se pătrundea de cuvântul divin, însă într-un mod pasiv. De aceea, Ieronim îi recomandă lectura personală (*lectio*) care ocupa un loc important în viața monastică; lectura Paulei trebuia să fie supravegheată de o călugăriță cu experiență³. Lectura personală trebuia să însoțească rugăciunea (*oratio*)⁴. De asemenea, Ieronim îndeamnă pe Paula să evite luxul în mâncare și îmbrăcăminte. El recomandă abținerea⁵, însă se pronunță împotriva posturilor prea lungi; Paulei îi este interzis să frecventeze locurile publice: băile publice, basilicile martirilor și bisericile (Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 9, 7-11). Prin toate aceste interdicții Ieronim încearcă să o ferească pe Paula de primejdiile lumii profane care o pot sminti. El „aduce în atenția cititorului o a treia dimensiune importantă a gândirii sale pedagogice, și anume influențele factorilor de mediu și a anturajului asupra modelării personalității în formare a copilului. Ieronim sesizează necesitatea unei convergențe de principiu între acțiunea educațională și influențele mediului social în care se formează copilul” (Stan 2002: 188). În scrisoarea adresată Pacatulei, Ieronim proclamă „necesitatea prevenirii posibilelor influențe nocive ale mediului asupra formării morale și comportamentului copilului” (Stan 2002: 187).

Fiind vorba de o viitoare monahie, din programul de educație al Paulei nu lipsesc acțiunile lucrative specifice mânăstirilor. Munca este o regulă în mânăstire. Ea se împletește cu studiul și rugăciunea. În acest sens, Ieronim îndeamnă pe Paula să învețe să lucreze lâna, o îndeletnicire specifică monahiilor (Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 10, 26-29).

Marele merit al lui Ieronim este că el s-a preocupat de educația primară într-o epocă în care nu exista interes pentru instruirea copiilor în general. Se știe că grecii și romanii, nu și-au manifestat interesul pentru instruirea și formarea intelectuală a copiilor. Educația greacă și ulterior cea romană avea ca scop formarea omului adult și nu se ocupa de dezvoltarea intelectuală a copiilor și adolescenților. Însuși statul se implica în educație doar pe o treaptă superioară a procesului educațional, susținând doar învățământul superior. Educația primară era lăsată pe seama cetățenilor care dispuneau de timp și de resurse în acest scop (Marrou 1997, vol. I: 341-342). Creștinismul a pus în valoare calitățile proprii copilăriei, transformând treptat spiritul educației păgâne. Acest din urmă deziderat l-a împlinit tot Ieronim care a schițat *un plan de instrucție elementară de inspirație creștină*, într-o vreme în care nu existau încă școli creștine

¹ Hieronymus, *Epistulae: Ad Laetam*, CVII, 4, 23-26: „Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet. Turpia uerba non intellegat, cantica mundi ignoret, adhuc tenera lingua psalmis dulcibus inbuatur”.

² *Ibidem*, CVII, 6: „... ne ludat pedibus...”; CVII, 8, 22-24: „Surda sit ad organa. Tibia, lyra et cithara cur facta sint nesciat”.

³ *Ibidem*, CVII, 9, 16-20: „Să i se dea o fecioară cu experiență, de bună credință, plină de virtuți și cuviincioasă, care să o învețe și să o obișnuiască prin propriul său exemplu să se scoale noaptea pentru psalmi și rugăciune; dimineața să cânte laude, la ceasul al treilea, al șaselea și al nouălea să stea neclintită pe frontul de luptă, ca o războinică a lui Hristos, iar apoi, cu făclia aprinsă, să aducă jertfa de seară”, („Praeposatur ei probae fidei, et morum ac pudicitiae uirgo ueterana, quae illam doceat, et adsuescat exemplo ad orationem et psalmos nocte consurgere; mane hymnos canere, tertia, Sexta, nona hora quasi bellatricem Christi stare in acie, accensaque lucernula redder sacrificium vespertinum”).

⁴ *Ibidem*, CVII, 9, 23: „Orationi lectio, lectioni succedat oratio”.

⁵ *Ibidem*, CVII, 8, 1-6; CVII, 10, 1-4: „... așa să mănânce încât să-i fie mereu foame, așa încât imediat după masă să poată citi, să se poată ruga și să poată psalmodia” („...sic comedat ut semper esuriat, ut statim post cibum possit legere, orare, psallere”).

oficiale, cu excepția celor care funcționează pe lângă mănăstiri. Din păcate, planul de educație conceput pentru Paula a rămas doar la stadiul de proiect pur teoretic. Ieronim nu l-a generalizat și nici măcar nu l-a aplicat în mod sistematic. Mai mult, aflăm din gura lui Rufinus că programul de învățământ conceput de Ieronim pentru educarea tinerilor băieți care-i erau încredințați în mănăstirea de la Bethleem era cel al școlii profane tradiționale, cuprinzând gramatică, studiul poezilor (în special al lui Vergilius), comicilor, liricilor și istoricilor (Marrou 1997, vol. II: 156 și 237, nota 4).

Ieronim păstrează metodele pedagogice ale școlii antice, aplicându-le la studiul Bibliei. El alcătuiește un veritabil program de educație monastică care are drept scop să-i pregătească pe tineri pentru rigorile vieții monahale. Planul și metodele pedagogice concepute de Fericitul Ieronim sunt similare cu cele formulate în regulile monastice orientale (*Regula lui Pahomie și Regulile Sfântului Vasile cel Mare*). Principiile pedagogiei monastice formulate de Ieronim se regăsesc în regulile monastice apărute ulterior în Occident (ca de exemplu *Regula Sfântului Caesar d'Arles* apărută în 534 p. Chr. care se adresează viitoarelor monahii sau celebra *Regulă a Sfântului Benedict* apărută în 525 p. Chr.) (Marrou 1997, vol. II: 157-158). Odată cu Ieronim pedagogia antică înregistrează un progres evident în privința principiilor și metodelor sale. Acest fapt ne îndreptățește pe deplin să-l situăm pe Ieronim în rândul reformatorilor sistemului educațional antic. Totodată, principiile pedagogice enunțate de către Ieronim își păstrează actualitatea și se află la baza sistemului pedagogic modern.

Referințe bibliografice:

- AGUSTA-BOULAROT, Sandrine, 2004: *Autour d'une Grammatica. La question des femmes et de l'éducation dans le monde romain depuis le livre de H.-I. Marrou*, in Jean-Marie Pailler, Pascal Payen (éd.), *Que reste-t-il de l'éducation classique. Relire « le Marrou » Histoire de l'éducation dans l'Antiquité*, p. 319-330.
- COMAN, Ioan G., 1999: *Patrologie*, Sfânta Mănăstire Dervent.
- COMAN, 1988: *Patrologie*, vol. III, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- LABRIOLLE, Pierre de, 1924: *Histoire de la littérature latine chrétienne*², Paris, Les Belles Lettres.
- MARROU, Henri-Irénée, 1997: *Istoria educației în antichitate*, vol. I-II, traducere de Stella Petecel, București, Editura Meridiane.
- MARROU, Henri-Irénée, 1997a: *Sfântul Augustin și sfîrșitul culturii antice*, traducere de Dragan Stoianovici și Lucia Wald, București, Editura Meridiane.
- MORESCHINI, Claudio, NORELLI, Enrico, 2004: *Istoria literaturii creștine vechi grecești și latine (De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu)*, vol. II/1, (traducere de Elena Caraboi, Doina Cernica, Emanuela Stoleriu și Dana Zămosteanu), Iași, Editura Polirom.
- NEGRESCU, Dan, 2004: *Patristica Perennia. Părinți de limbă latină*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
- RICHÉ, Pierre, 2001: *Educație și cultură în Occidentul barbar. Secolele VI-VIII*, (ediția a IV-a), traducere de Florica Bechet, București, Editura Meridiane.
- STAN, Cristian, 2002: *Originile educației. Antichitatea și creștinismul timpuriu*, Cluj, Editura Presa Universitară Clujeană.
- STEINMANN, Jean, 1985: *Saint Jérôme*, préface de Jacques Leclercq, Paris, Les Éditions du Cerf.
- TURCAN, Marie, *Saint Jérôme et les femmes*, 1968, in „Bulletin de l'Association Guillaume Budé”, nr. 2-3, p. 259-272.

Surse:

- *** *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Societatea Biblică Interconfesională din România, 1988.
- CUVIOSUL PAHOMIE CEL MARE, [f.a.]: *Regulile monahale*, Iași, Editura „Credința Strămoșească”.
- JÉRÔME, Saint, 1955: *Lettres (Epistulae): Ad Laetam, de institutione filiae*, CVII, 3, 1, Tome V, texte établi et traduit par Jérôme Labourt, Paris, Les Belles Lettres.
- Idem, 1961: *Lettres (Epistulae): Ad Pacatulam*, CXXVIII, Tome VII, texte établi et traduit par Jérôme Labourt, Paris, Les Belles Lettres.
- QUINTILIANUS, *Institutio Oratoria*, I-III, with a english translation by H. E. Butler, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, 1922.